

Доц. д-р МАРИЯ ШИШМАНОВА

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

**ОПРЕДЕЛЯНЕТО НА РАЙОНИТЕ ЗА ЦЕЛЕНАСОЧЕНО ВЪЗДЕЙСТВИЕ МОЖЕ ДА
ИМА И ДРУГИ ИЗМЕРВАНИЯ**

**DETERMINING THE REGIONS FOR TARGETED IMPACT MAY HAVE OTHER
DIMENSIONS AND IMPLICATIONS AS WELL**

Assoc. Prof. MARIA SHISHMANOVA, Ph.D

SOUTHWESTERN UNIVERSITI "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The present papers regards concrete cases of the so-called Regions for Targeted Impact (regions in Bulgaria for implementing special supportive measures) in view of their socio-economic development in a period of ten years. The main purpose of the search is to reveal the convergences, discrepancies and the effectiveness of these regions.

Keywords: regional development, socio-economic development of the municipalities, regions for targeted impact, convergence, discrepancy, effectiveness

ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМА

Законът за регионално развитие (ЗРР) въвежда дефиницията "Райони за целенасочено въздействие". Това са територии, определени в рамките на общините, които притежават конкурентни предимства за икономическо развитие или изпитват трудности поради своето географско разположение и специализация на икономиката.

Анализира се по-пълното и точно определяне на районите за целенасочено въздействие, като се проследява по-дълъг, десет годишен период от време за тяхното достигнато социално-икономическо развитие по периоди, и се комбинира с индикаторите за определяне на районите за целенасочено въздействие съгласно ЗРР. Тази комбинация може да послужи като прецизиране на определени случаи, които попадат неправилно в дадена група на някой район за целенасочено въздействие. Този подход предоставя възможността за още по-детайлно и точно изследване при тяхното определяне.

Районите за целенасочено въздействие са за икономически растеж, столична община, в индустриален

упадък, изостанал планински, изостанал селски, изостанал граничен.

ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Анализиране равнището на социално-икономическия статус на общините и в т. ч. районите за целенасочено въздействие за по-дълъг период от време /1993г. - 2004г/. и съпоставянето им с тези определени с индикаторите за определяне на районите за целенасочено въздействие съгласно ЗРР. Търсене на възможности за още по-ясно и чисто доказване на тези райони или усъвършенстване на методиката за тяхното определяне.

**МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ НА
ИЗСЛЕДВАНЕТО**

За извършване на настоящето изследване са използвани Закона за регионално развитие Обн., ДВ, бр. 14 от 20.02.2004 г.; изм. и доп., бр. 32, бр 8/2005 г., доп. ДВ бр. 24/2006 г., Плана за регионално развитие на Югозападния, на Южен централен, на Североизточния район за планиране за 2007 – 2013г., изследвания за социално - икономическите различия на общините в Р България за 1993г., 1994-1996г, 1997-1998Г, 1999-2000г, 2001-2002Г., 2003-2004г., като достигнато социално-

икономическо равнище на развитие /изследване на Икономическия институт на БАН/, както и автори изследвания осъществени по тази тематика цитирани в настоящата статия.

Методика на изследването

При възприетия **методически подход** се използва сравнителен анализ на достигнатото равнище на социално-икономическо развитие общините, отчитащ реалния статус и промените във времето му. Проследяването на реалното социално-икономическо развитие по периоди и в следствие прилагане на индикаторите за определяне на районите за целенасочено въздействие допрецизира определянето на районите за целенасочено въздействие.

Мониторингът, който се използва се извършва от 1994 г., дава яснота, реалност в интерпретацията на получените резултати.

Възприетият подход разкрива възможност за комплексна оценка на различията между териториалните единици (ТЕ) в страната. Ползваната методика е утвърдена от времето като работеща и предоставяща конкретни, и ясни оценки за различията в развитието на регионално, областно и местно равнище. Поради това получените оценки имат не само научно, но и практико-приложно значение.

В основата на използваната методика е таксономичният метод, при който отделните ТЕ се разглеждат като многомерни обекти. Сравнението е извършено при използване на допълнително конструирана териториална единица – “еталон”, която се характеризира като най-развита. Така са оценени социално-икономическото състояние, финансовото състояние, социалното състояние и инвестиционната инициативност на всяка ТЕ. На основата на конкретните обобщаващи оценки се получават интегралните оценки за например 2003 г. и 2004 г. и се изчислява крайната оценка - така наречената средна

трансформирана интегрална оценка за периода. Въвеждането на средните показатели за страната като отделна „община” разрешава да се отграничат общините, с равнище на развитие над средното за страната. С помощта на точно определен критерий се идентифицират изоставащите общини. По този начин общините в страната могат да се представят в три групи: развиващи, средни, изоставащи.

Тъй като при отделните показатели се използват различни единици на измерване, за да се приведат в съпоставим вид, те се стандартизират /нормират/ по съответна формула. Множеството от показатели се подразделя на две подмножества: на стимулиращи и на задържащи показатели, и на тази основа се построява абстрактна ТЕ - „еталон”. Стойностите на таксономичния измерител се изменят в интервала от 0 до 1 и само за силно изоставащите ТЕ може да са по-големи от единица [Янкова, Н. и др., 2007].

Разгледаният двугодишен период на мониторинг е сравнително кратък за експониране на проблеми. Въпреки това поддържането на мониторинг с правилно интерпретиране на голяма статистическа информация безспорно е принос, тъй като друг мониторинг за социално-икономическите различия на ТЕ не се извършва в страната.

Провеждането на такъв род мониторингови изследвания несъмнено подпомага разработването на стратегии за развитие на различните по обхват ТЕ в страната и провеждане на съответна регионална политика. Резултатите разрешават да изведат препоръки имащи важно практико-приложно значение, въз основа на които биха могли да се вземат управленски решения за определяне вида на общината и нейното планиране.

Представените в посочените примери оценки и отграничаването на развиващи и изоставащи райони, подпомагат вземането на управленски решения и

дават възможност за наблюдение и съизмерване на промените във времето и в сравнителен план.

Такъв вид изследване попълва празнота при оценяване на регионалното развитие за териториалните единици в страната. Провежданият мониторинг обхваща 10 годишен период, поради което е особено ценен при проследяване на процесите в развитието на всяка конкретна община, и на тази основа, оценяване на хомогенността в развитието на областите и районите за планиране. Провеждането на мониторингово изследване за ТЕ от по-висок ранг – области и райони за планиране дава възможност за улавяне на всичко типично и специфично. Полезно е продължаване провеждането на мониторинга, за да се наблюдават и оценят измененията в развитието на ТЕ от различен ранг преди и след влизането на страната в ЕС.

АНАЛИЗИ, РЕЗУЛТАТИ, ОБОБЩЕНИЯ

Общините, попадащи в различните категории райони за целенасочено въздействие са определени чрез прилагане на ЗРР след неговата последна промяна, публикувана в ДВ, бр.32/2005, като се използва официална статистическа информация, както и информация от областните администрации.

Районите в икономически растеж се характеризират със силно развити икономически и обслужващи функции по отношение на общото развитие на страната, добри комуникации, образователни центрове, висока концентрация на население, положителен икономически растеж. Това са региони, които имат вътрешен потенциал за ускорено развитие на икономика, базирана на знанието, и постигането на висок икономически растеж, който последователно да се разпростре върху съседни територии чрез тяхното териториално интегриране по линия на взаимосвързани производства, бизнес мрежи и клъстери,

обслужващи функции от висок клас. Подкрепата на тяхното развитие е свързана с висока и бърза възвращаемост на направените разходи. Ефектът който се очаква да се реализира, от една страна е общонационален чрез приноса им към общонационалния растеж и качеството на растежа, от друга, териториален – чрез дифузия на растежа в околната територия и разпростиране на тяхното положително въздействие върху съседни територии. Това са региони, които следва да бъдат подкрепени основно в доизграждане на конкурентноспособна инфраструктура, развитие на техния иновационен потенциал и технологично развитие [Shishmanova, 2007].

Според измененията в ЗРР една община попада в даден район в случай, че отговаря на изискванията за прагови стойности поне на две трети от показателите. За изчисляване на показателите са използвани данни за 2001, 2002 и 2003 г., предоставени от НСИ. Законът допуска една община да бъде включена в няколко различни района за целенасочено въздействие. Това лесно би могло да се случи при изостанали общини, които удовлетворяват специфичните изисквания за граничен, планински или селски район, тъй като критериите за ниско равнище на развитие на тези райони са едни и същи. Поради не включването на показателя “темп на индустриалната заетост” (характеризиращ намаляването на относителния дял на индустриалната заетост в райони / общини със закрити производства) и използването на показатели като дял на индустриална заетост, средна работна заплата и нейния темп, в райони за индустриален упадък попадат общини с различен облик. Убягва чистата характеристика на **районите в индустриален упадък** и там попадат и общини с преобладаващ дял на индустрията, или с общ упадък (в т. ч. изостанали селски или планински общини). Поради тази причина е

направено разграничаване на общините, които попадат в двете категории – в индустриален упадък и изостанали селски / планински общини, използвайки при изследването на профила на общината допълнителни показатели, рецитирани в закона.

Икономиката в районите в индустриален упадък е доминирана от отрасли в процес на реструктуриране или реструктурирани отрасли. Характеризират се със спад в икономическата активност, намаляване на заетостта и доходите, които водят до засилени миграционни процеси.

Интервенциите в тези райони са насочени към диверсификация на местната икономика чрез насърчаване на стопанската инициатива и привличането на външен бизнес, преквалификация на човешките ресурси, изграждане на бизнес инфраструктура и рехабилитация на стари производствени мощности.

Очакваният резултат е заместване на закритите производствени мощности с конкурентноспособни МСП, създаване на нови работни места и оползотворяване на съществуващия потенциал за икономическо развитие.

Икономиката в изостаналите селски райони е моноструктурна, доминирана от селскостопанското производство, което не е пазарно ориентирано и се характеризира изключително ниско технологично ниво. В тези райони техническата и социалната инфраструктура е слабо изградена, а достъпът до публични услуги е силно затруднен. Наблюдават се засилени миграционни процеси, обезлюдяване на селища и застаряване на населението.

Очакваните резултати са преодоляване на демографската криза в тези райони, чрез повишаване на тяхната привлекателност и стабилизиране на заетостта, подобряване качеството на инфраструктурата и развитие на

селищната мрежа, както и укрепване на връзките с икономическите и консуматорските центрове [Shishmanova, 2006]..

Изостаналите гранични райони се характеризират с гранично местоположение, неразвита инфраструктура от затворен тип, неразвита местна икономика и засилени миграционни процеси.

Ключов инструмент за възраждането на тези райони е трансграничното сътрудничество, като граничното местоположение се използва за повишаване на инвестиционната привлекателност на изостаналите гранични райони. Важно значение има споделеното използване на социална инфраструктура, културния обмен и съвместните инициативи за противодействие на горските пожари.

Възможностите за социално-икономическото развитие на изостаналите планински райони са силно ограничени от планинския релеф, който затруднява изграждането на техническа, социална и бизнес инфраструктура, ограничава възможностите за развитие на модерно селско стопанство и преработвателна промишленост.

Очакваните резултати са диверсификация на местните икономики, преодоляване на демографската криза, развитие на местната селищна мрежа и укрепване на агломерационните връзки с икономическите и консуматорските центрове [Shishmanova, 2006]..

Със ЗРР от 1999г и последващата го Наредба за определяне на районите за целенасочено въздействие разглежданите общини бяха определени както следва: Благоевград район за развитие, Банско и Разлог- не попадаха в райони за целенасочено въздействие, а Гоце Делчев и Сандански се определяха като район за трансгранично сътрудничество и развитие.

Таблица1. Ранжиране на районите за растеж в област Благоевград

Община	1993г.		1994-1996г.		1997-1998г.		1999-2000г.		2001-2002г.		2003-2004г.	
	Ранг	Интегрална оценка	Ранг	Средна трансформирани интегрална оценка за периода	Ранг	Средна трансформирани интегрална оценка за периода	Ранг	Средна трансформирани интегрална оценка за периода	Ранг	Средна трансформирани интегрална оценка за периода	Ранг	Средна трансформирани интегрална оценка за периода
Банско	112	0,8966	153	0,8590	102	0,8189	80	0,7835	95	0,6959	80	0,5655
Благоевград	44	0,8614	30	0,7879	29	0,7298	26	0,6469	24	0,5583	29	0,4453
Г.Делчев	190	0,9202	123	0,8497	95	0,8137	99	0,7948	115	0,7110	68	0,5395
Петрич	140	0,9056	157	0,8610	130	0,8346	120	0,8071	75	0,6653	42	0,4710
Разлог	91	0,8878	107	0,8419	106	0,8200	124	0,8092	118	0,7180	79	0,5634
Средно	49	0,8638	39	0,8053	46	0,7687	34	0,6985	41	0,6058	35	0,4612
Сандански	121	0,8992	85	0,8067	85	0,8067	97	0,7941	89	0,6874	75	0,5558

Източник: Изследвания на Икономически институт на БАН

При проследяване на социално-икономическото развитие на районите за икономически растеж за 10 годишен период, съгласно актуализирания ЗРР - 2006г. се оказва че:

Община Благоевград попада в групата на районите за икономически растеж и се характеризира с положително развитие, като заема за периода 2003-2004г. 29-ти ранг, при 44 ранг /1993г/. През периода се колебае около 29-ти ранг и по-нагоре – 24-ти ранг. Винаги обаче се намира като социално-икономическо състояние с 5-6 ранга над средната аритметична съвкупност на общините в страната, и разликата между нея и общината за 1993г. е 0,0024, а за периода 2003-2004г леко се увеличава и е 0,0159. Община Благоевград се намира на най- предна 29 позиция за последния разглеждан период от останалите общини в областта..

Следващата община ранжираща се след Благоевград за последния период 2003-2004г. на 42-ра позиция е община Петрич, със стойност на средна трансформирана интегрална оценка 0,4710, и е под средната стойност за страната със 7 ранга. През анализирания десетгодишен период социално-икономическото развитие на общината

протича „стремително прогресивно нагоре“. При ранг 140 за 1993г. понастоящем заема 42-ри ранг.

Община Гоце Делчев от ранг 190 за 1993г. преминава в ранг 68 за периода 2003-2004г., като през десет годишния период в първите два периода има социално-икономическо развитие „стремително нагоре“, следващите два периода се характеризира с „лек спад“ /99-ти и 115-ти ранг/ и през последния период заема 68-ми ранг, или със 112 ранга се изкачва от първия разглеждан период, при ранг средно за страната 49-ти за първия, и 35-ти за последния период. Разликата между средната аритметична съвкупност на общините в страната и средната трансформирана интегрална оценка за Г. Делчев за първия период е 0,0564, а за последния е 0,0783 от средната трансформирана интегрална оценка за периода, т.е. леко се отдалечава от нея, но въпреки всичко значително напредва в своето развитие.

Община Разлог от ранг 91 за 1993г. преминава в ранг 79, изкачва се само с 12 ранга, т.е. неговото развитие е бавно, като преминава през 107, 106, 124, 118-ти ранг. Това е показателно, че след спад в социално- икономическото си развитие вече настъпва период на излизане от тази криза, но е с 44 ранга

под средната аритметична съвкупност на общините в страната. Разликата между средната трансформирана интегрална оценка на средното за страната и същата за общината е 0,0240 за първия период, а за последния е 0,0022, т.е. Разлог се намира много близо до степента на социално-икономическо развитие на средната аритметична съвкупност на общините в страната.

Община Банско заема за периода 2003-2004г. 80-ти ранг, при 112 през 1999г. Нейното развитие се осъществява чрез „главоломен спад“ през периода 1994-1996г /153 ранг/, след което заема последователно за разглежданите периоди 102, 80, 95 и последно 80-ти ранг, т.е. „равномерни колебания надолу-нагоре“ в социално-икономическото си развитие. Разликата в стойностите на средната трансформирана интегрална оценка за средната аритметична съвкупност на общините в страната и общината е 0,1043, т.е. достатъчно голяма и представлява 45 ранга под средното за страната - 35-ти ранг.

Интерес и парадокс представлява случая на община Сандански. В Плана за развитие на Югозападния район за планиране общината е определена като район в индустриален упадък и същевременно като изостанал селски и изостанал планински район [План за развитие на Югозападния район за планиране (2007 - 2013), 2006]

В проучването за достигнато социално-икономическо развитие на общините в България, Сандански се позиционира на 75 място от общо 264 ранга, преди Разлог и Банско, които са райони за икономически растеж. Ранжира се под средната аритметична за съвкупността на българските общини с 40 ранга, но това означава че има определен потенциал за повишаване на своята конкурентноспособност, и че икономическият климат в общината се подобрява с добри темпове. Проследявайки позиционирането ѝ през десетте години тя не е изпадала в

ситуация на спад. В случая се получава противоречие, при сравнително добра позиция е определен за изоставащ селски, планински и в индустриален упадък район [Shishmanova, 2007]..

Този парадокс води и до друго възможно предложение предложение – да се работи с ареали със сходни характеристики в дадена територия на община, защото се формират силен център и „ слаба периферия“ изоставащ селски район. Формира се точно феноменът „под сянката на дървото“, когато центърът „изсмуква“ и подтиска развитието на прилежащите населени места, ако те нямат необходимия специфичен потенциал като например гр. Мелник в община Сандански.

Териториалният обхват на районите за целенасочено въздействие в Североизточен район е определен съгласно измененията и допълненията на Закона за регионалното развитие, публикувани в ДВ, бр. 32 от 2005 г.

Райони за икономически растеж

В този тип райони попадат общините Варна и Белослав, данните за които отговарят на праговете стойности на 6 от използваните 9 показателя. Общините Девня, Шумен и Разград са близо до изискванията за този тип райони. Добрич, макар и град с население близо до 100 000 жители, попада под праговете стойности на икономическите показатели. В първоначалния вариант община Девня покрива изискванията за район в индустриален упадък, но по редица показатели е много близък до район за растеж. Община Девня има високо ниво на индустриална заетост спрямо средното за страната, но трудно би могла да се определи като изостанала община, поради високите стойности на нетни приходи от продажби, макар че постоянно високото им ниво формира по-нисък темп от средния за страната темп, което до голяма степен е свързано с базата. С оглед формиране на опорно ядро на растеж в Североизточния район се предлага община Девня да бъде

определена като район за растеж, и заедно с общините Варна и Белослав да формира това ядро. Районите за растеж обхващат 26,46% от населението на Североизточен район и само 2,10% от територията му. [План за развитие на Североизточния район за планиране (2007 - 2013), 2006].

Пет общини не попадат в райони за целенасочено въздействие (Балчик, Добрич -град, Разград, Шумен и Силистра). Разглеждайки тяхното социално-икономическо състояние се оказва, че те

Община Балчик има един непрекъснат растеж до последните два разглеждани периода заема 10 ранг, много по - напред от средното за страната като състояние, което може да я постави за заявка за район за икономически растеж”.

Община Добрич – град след колебания в анализирания десет годишен период, последните два периода вече се ранжира значително напред и е съответно с 10 и 15 ранга над средната община за страната. Този резултат също може да я постави за заявка за район за икономически растеж”.

Община Разград изпитва остри колебания в своето социално-икономическо развитие. Особено последните периоди заема позиция далеч назад от средното за страната. Това изисква специална политика и една такава община, която е и областен център на „самоход” и „самосправяне” е необходимо много точно да си определи своите приоритети и операции за бъдеще.

Състоянието на община Силистра е сходно на това на община Разград. Последните два периода общината започва да излиза от кризата в която е била изпаднала за периодите 1997-1998г. и 1999-2000г. Сега заема 82 и 62 позиция значително назад от средното за страната.

Състоянието на община Шумен е също колебаещо, но е близо под

средното за страната, като за последния анализиран период се нарежда на една 34–та позиция пред средното за страната 35-та позиция. Шансовете за нейния просперитет трябва да се засилят със съответните предвидени приоритети и операции за близките периоди, и така да се изгради като център за икономически растеж на района.

Райони в индустриален упадък

Според критериите на Закона за регионално развитие към този тип райони попадат 19 общини – Генерал Тошево, Добрич - селска, Исперих, Самуил, Венец, Хитрина, Никола Козлево, Алфатар, Главница, Кайнарджа, Ситово, Антоново, Опака, Попово, Търговище, Ветрино, Девня, Дългопол, Провадия.

Общините Генерал Тошево, Добрич - селска, Самуил, Венец, Хитрино, Никола Козлево, Алфатар, Главница, Кайнарджа, Ситово, Антоново, Опака, Ветрино и Дългопол попадат и в категорията изостанал селски район и определено дължат своята изостаналост и ниски икономически показатели на селскостопанската ориентация на тяхната икономика. Затова те са изключени от обхвата на този тип райони и са определени като изостанали селски райони. Предложението е като райони в индустриален упадък да бъдат определени общините Исперих, Попово, Търговище и Провадия. Районите в индустриален упадък обхващат 11,49% от населението и 12,22% от територията на СИ район и са общини с център град.

- Община Исперих има "колебаещо" развитие за изследваните периоди, като за последния период 2002-2004г. (211-197ранг) се предвижда напред, но все пак заема по-задна позиция между общините;

- Община Попово се е предвиждала „леко” към по-задни позиции, като за последния период преминава „относително” по-напред (129-124ранг);

- Община Търговище (град - областен център) за целия проследяван период има отрицателно развитие с леко отстъпване в ранговете назад, но за последния период 2002 -2004г преминава значително по-напред (88-34ранг) при средно за страната за последния период 35 ранг;

- Община Провадия е с протичащи най-лоши социално – икономически процеси. Спад настъпва в социално-икономическото ѝ състояние от 1993г (62 ранг) достига до ранг 113 през периода 1997-1998г, след което заема за периода 1999-2000г.-ранг 90 и отново следващите периоди "изпада" в отрицателно развитие. Заема съответно 111 и 112 ранг за периодите 2001 -2002 и 2003 – 2004г.

Изостанали гранични райони

При определянето на тези райони се използват показатели, показващи ниско равнище на развитие и показател, определящ гранично положение. Общините, граничещи с Черно море, не са определени като гранични, поради специфичните особености на граничното положение с Черно море. При тази предпоставка към този тип райони попадат 7 общини (Тутракан, Главиница, Ситово, Кайнарджа, Крушари, Генерал Тошево и Шабла). Изостаналите гранични райони обхващат 5,83% от населението на СИ район и 16,25% и от територията му. (Общините Каварна, Аврен, Бяла и Долни Чифлик, макар че изпълняват 2/3 от останалите критерии са изключени от района.)

Изостанали селски райони

При определяне на общините, попадащи в обхвата на този тип райони, се взема предвид общото ниско равнище на развитие и високо ниво на заетост в земеделски стопанства спрямо средното ниво за страната. Според методиката, залегнала в Закона за регионално развитие, в този тип райони попадат 35 общини (Генерал Тошево, Каварна, Шабла, Завет, Кубрат, Лозница, Цар Калоян, Велики Преслав, Алфатар,

Главиница, Ситово, Тутракан, Омуртаг, Опака, Аксаково, Бяла, Ветрино, Вълчи дол, Долни чифлик, Хитрино, Смядово, Кайнарджа, Тервел, Венец, Върбица, Каолиново, Аврен, Добрич - селска, Крушари, Самуил, Никола Козлево, Антоново, Дългопол, Алфатар, Ветрино, Исперих, Попово и Провадия). Последните три общини (Исперих, Попово и Провадия) са изключени от този списък поради виждането, че тяхната икономическа и социална изостаналост се дължи на западаща промишленост и са включени в райони за индустриален упадък. За изостанали селски общини се предлагат и общините Каспичан, Нови Пазар и Дулово. Каспичан и Дулово, които имат ниво на заетост, удовлетворяващо специфичния критерий и икономически показатели на прага на необходимите 2/3. (Дулово би попаднало, ако безработицата се изчисляваше и за 2004 година, а Каспичан, ако се вземе в предвид и темпът на заплатите. Не бива да се пренебрегва и високият процент на заетост в земеделски стопанства на Дулово – 48,9 при прагова стойност 20%). Нови пазар изпълнява повече от 2/3 от показателите за изостаналост и има близка (19,2%) до необходимата стойност (20%) заетост в земеделски стопанства. Изостаналите селски райони обхващат 35,85% от населението на СИ район и 73,66% от територията му.

Изостанали планински райони

Общините, удовлетворяващи критерия за планински характер на територията и ниско равнище на развитие в Североизточния район, са три – Антоново, Върбица и Смядово. И трите общини имат средна надморска височина по-малка от 600 м., но поради сложността на релефа попадат в този тип райони. Полупланинският им характер предполага и възможност за развитие на селско стопанство и висок дял на заетост в селски стопанства и поради това и трите попадат и в типа изостанали селски райони. Тези райони покриват 6,46% от територията и

обхващат 2,05% от населението на СИ район.

Определените райони за целенасочено въздействие (общо 44 общини) обхващат 73,79% от населението и 87,99% от територията на Североизточния район за планиране.

Девет общини попадат в по два района за целенасочено въздействие – Генерал Тошево, Крушари, Главиница, Кайнарджа, Ситово и Тутракан в селски и гранични и Върбица, Смядово и Антоново в селски и планински.

От определените изостанали селски, изостанали селски и изостанали планински, изостанали селски и изостанали гранични райони, проследяване на десетгодишния им период на развитие в Северния централен район се оказва, че за този период:

- 22 общини или 44,9% от общия брой на общините в района и 67,1% от селските общини за последните проследявани периоди са със спад в социално-икономическото си развитие;
- Община Каварна определена като изостанал селски район за последния разглеждан период 2000-2004г. От 79-та се „изкачва“ на 26-та позиция над средното за страната (35 ранг). През целия десет годишен период общината е била сравнително „близо“ по ранг, но под средното за страната. Като социално-икономическо развитие значително се различава от останалите селски, планински и гранични райони (общини), които заемат последните места в подреждането на общините;
- Други изостанали селски райони, които само през последния 2000-2004г. Период имат развитие и се

„изкачват“ в ранг са Кубрат (220-199 ранг), Каспичан (158-139ранг), Омуртаг (236-190ранг), Суворово (105-88ранг). Това са общини, чийто центрове са малки градове, а Суворово е с значително с по-добри показатели, което може да се тълкува като влияние на района за икономически растеж в съседство и влиянието на агломерацията на Варна;

- Изостанали селски общини, които последните два периода имат развитие и се подреждат в по-висок ранг са: Завет (241-225-212ранг), Нови пазар (204-174-140ранг), Долни чифлик (221-187-187ранг), Аврен (174-154-135ранг). Това са също общини с центрове малки градове;
- Пет изостанали селски (от които четири градски общини) района последните три периода имат положително развитие и се придвижват напред в подредбата за социално-икономическо развитие на общините: Велики Преслав (167-143-133-99ранг), Тутракан (182-166-162-150ранг), Бяла (103-101-30-17ранг), Дългопол (226-206-193-162ранг), Ветрино (182-181-167-163ранг).
- От този анализ може да се направи извода, че те всичките са изостанали селски, планински (селски с усложнен релеф) и гранични селски райони – общини, но тяхното развитие не е протичало и не протича еднакво, т.е. те имат специфични нужди за по-нататъшното им бъдещо развитие и просперитане.

Таблица 2. Социално-икономическо развитие на общините в Североизточен район

Общини	1993г.		1994-1996г.		1997-1998г.		1999-2000г.		2001-2002г.		2003-2004г	
	Ранг	Интегр. оценка	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода
Област Добрич												
Балчик	12	0,8097	14	0,7349	18	0,6812	16	0,5755	10	0,3624	10	0,2782
Г.Тошево	84	0,8848	65	0,8201	105	0,8196	86	0,7881	145	0,7449	196	0,7464
Добрич-селска	195	0,9222	121	0,8491	123	0,8308	138	0,8221	180	0,7666	205	0,7629
Каварна	18	0,8378	86	0,8308	112	0,8236	63	0,7619	79	0,6727	26	0,4361
Крушари	58	0,8721	124	0,8505	171	0,8657	169	0,8448	184	0,7734	235	0,8096
Тервел	74	0,8798	214	0,8888	211	0,8865	223	0,8770	234	0,8299	221	0,7871
Добрич град	20	0,8412	31	0,7942	123	0,8308	79	0,7826	31	0,5815	20	0,3873
Шабла	79	0,8821	83	0,8307	73	0,7979	55	0,7474	70	0,6511	83	0,5754
Област Разград												
Завет	129	0,9028	239	0,9061	240	0,9135	244	0,9023	225	0,8207	212	0,7706
Исперих	81	0,8823	164	0,8643	184	0,8730	177	0,8496	211	0,8025	197	0,9010
Кубрат	142	0,9060	193	0,8780	199	0,8820	194	0,8600	220	0,8132	199	0,7488
Лозница	164	0,9128	206	0,8864	209	0,8864	232	0,8856	218	0,8100	222	0,7874
Разград	14	0,8214	49	0,8129	43	0,7683	58	0,7534	81	0,6748	58	0,5150
Самуил	76	0,8804	248	0,9310	252	0,9313	238	0,8949	242	0,8448	250	0,8517
Цар Калоян	132	0,9035	244	0,9176	250	0,9269	247	0,9038	235	0,8327	253	0,8476
Област Шумен												
Венец	145	0,9067	240	0,9064	241	0,9135	256	0,9246	251	0,8705	259	0,8907
Върбица	200	0,966	246	0,9230	244	0,9185	251	0,9085	256	0,8862	257	0,8824
Хитрино	64	0,8756	210	0,8877	217	0,8847	242	0,9004	203	0,7946	245	0,8328
Каолиново	171	0,9151	251	0,9343	261	0,9706	261	0,9637	259	0,9085	264	0,9597
Каспичан	23	0,8452	22	0,7663	80	0,8024	89	0,7898	158	0,7553	139	0,6697
Н. Козлево	220	0,9369	222	0,8943	254	0,9352	253	0,9182	258	0,8970	265	1,000
Нови пазар	57	0,8707	125	0,8510	114	0,8251	204	0,8652	174	0,7619	140	0,6721
В. Преслав	116	0,8972	112	0,8457	167	0,8608	143	0,8245	133	0,7338	99	0,6038
Смядово	138	0,9051	186	0,8743	162	0,8580	188	0,8558	210	0,8003	207	0,7652
Шумен	43	0,8614	29	0,7864	37	0,7566	57	0,7513	46	0,6125	34	0,4596
Област Силистра												
Алфатар	191	0,9208	171	0,8690	192	0,8775	205	0,8652	178	0,7646	234	0,8095
Главиница	183	0,9190	217	0,8927	234	0,9010	190	0,8568	206	0,7953	237	0,8142
Дулово	223	0,9389	209	0,8875	208	0,8856	159	0,8377	191	0,7828	193	0,7416
Кайнарджа	210	0,9322	233	0,9013	257	0,9390	258	0,9375	249	0,8581	258	0,8826
Силистра	54	0,8685	89	0,8316	107	0,8206	112	0,8007	82	0,6761	62	0,5237
Ситово	215	0,9347	175	0,8721	188	0,8739	182	0,853	176	0,7623	181	0,5237
Тутракан	204	0,9304	172	0,8704	182	0,8728	166	0,8408	162	0,7561	150	0,6863
Област Търговище												
Антоново	244	0,9531	208	0,8871	231	0,9005	250	0,9055	227	0,8238	229	0,780
Омуртаг	198	0,9257	207	0,8863	220	0,8914	201	0,8638	236	0,8327	190	0,7376
Опака	114	0,8968	234	0,9015	235	0,9064	207	0,8665	198	0,7883	206	0,7651
Попово	82	0,8824	84	0,8307	116	0,8272	128	0,8150	129	0,7301	124	0,6429
Търговище	21	0,8438	56	0,8150	66	0,7863	82	0,7849	88	0,6793	34	0,4596
Област Варна												
Аврен	152	0,9088	130	0,8528	146	0,8478	174	0,8475	154	0,7524	135	0,6594
Аксаково	119	0,8977	23	0,7671	21	0,6911	20	0,6081	17	0,4693	30	0,4505
Белослав	17	0,8352	11	0,7062	9	0,5722	11	0,4730	14	0,4044	7	0,2276
Бяла	38	0,8592	78	0,8271	103	0,8193	101	0,7959	30	0,5792	17	0,3619

Общини	1993г.		1994-1996г.		1997-1998г.		1999-2000г.		2001-2002г.		2003-2004г	
	Ранг	Интегр. оценка	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода
Варна	39	0,8605	17	0,7413	19	0,6832	24	0,6364	22	0,4905	11	0,2813
Ветрино	101	0,8945	139	0,8553	182	0,8709	181	0,8534	167	0,7588	163	0,7011
Вълчи дол	96	0,8928	85	0,8307	129	0,8336	98	0,7944	140	0,7374	201	0,7510
Д. чифлик	229	0,9435	213	0,8886	216	0,8897	221	0,8753	187	0,7776	187	0,7316
Девня	1	0,5029	2	0,2183	1	0,0000	2	0,1787	1	0,0759	2	0,0247
Дългопол	176	0,9168	216	0,8924	226	0,8954	206	0,8654	193	0,7836	162	0,7002
Провадия	62	0,8732	66	0,8206	113	0,8242	90	0,7903	111	0,7066	112	0,6248
Суворово	108	0,8955	96	0,8346	93	0,8133	104	0,7970	105	0,7016	88	0,5866
средно	49	0,8638	39	0,8053	46	0,7687	34	0,7152	41	0,6058	35	0,4612

Източник: Изследвания на Икономически институт - БАН

Необходимостта от отчитане спецификата на всяка страна при изграждане и провеждане на регионална политика изисква да се подхожда конкретно. В този смисъл вземането на готови модели за развитието на изостанали територии у нас не е подходящо решение.

Разликата в проблемите между изостаналите планински и изостаналите селски райони се състои само в разликата в релефа, където по-сложния релеф утежнява тяхното състояние [Shishmanova, 2005].

Специфичните териториални ресурси на планините са все още недостатъчно осмислени. Необходимо е съхраняване на специфичния "културен климат" на отделните планински региони [Шишманова, 1995].

Съгласно ЗРР в Смолянска област и 10-те общини попадат в районите за целенасочено въздействие. Три от тях Борино, Девин и Рудозем попадат едновременно в три вида райони за целенасочено въздействие. Първите две общини са изостанал селски, изостанал планински и изостанал граничен район, а Рудозем е изостанал планински,

изостанал граничен и район в индустриален упадък. Общините Доспат, Златоград, Смолян са изостанал планински и изостанал граничен район. Община Мадан е изостанал планински и район в индустриален упадък, а община Чепеларе е изостанал планински и изостанал селски район [План за развитие на Южен централен район за планиране (2007 - 2013), 2006].

На тази основа може да се анализира състоянието на общините в Смолянска област, и конкретно за всяка една от тях да се каже къде се намира в социално-икономическото пространство на страната.

В Смолянска област за един десет годишен период може да се установи поведението на общините при протичащите социални, икономически и екологични процеси. Тяхното поведение по периоди на изследването показва различно развитие през периодите /Таблица 3/.

Първо, нито една община не се намира в зоната на силно изоставащите общини в страната. В нито един изследван период няма община с таксономичен измерител над 1.

Второ, във времето на прехода се наблюдава колебание в средното равнище на социално - икономическо развитие на страната. Последователно фиктивната община със средно за страната развитие заема рангове 49, 39, 46, 34, 41, 35. Разликата се движи нагоре, надолу в диапазона на 10 ранга.

Ако се разгледат общините в област Смолян спрямо средното равнище за страната се оказва, че за 1993г. три общини в областта са над средното за страната /49 ранг/. Това са общините Чепеларе /28 ранг/, Смолян /33 ранг/ и Рудозем /48 ранг - на самото средно равнище/. За следващите три периода 1994-1996г., 1996-1998г. и 1998-2000г. близо до средното равнище за страната не се ранжират общини. Те са изпаднали в криза и се намират значително под него.

За периода 2000-2002г. Община Чепеларе заема 42-ро място, при средно за страната 41-во. За последния изследван период 2003 -2005г. същата община изпреварва средното равнище за страната /35 ранг/ и заема 23-ти ранг. През изследваните периоди община Чепеларе се колебае съответно в ранговете 75, 59, 42, 42, 23, т.е. започва след спада си 1994-1996г. прогресивно развитие, което днес я извежда на 23 позиция по социално –икономическо развитие в страната.

Следващата по социално - икономическа развитост община е Смолян /52 ранг/. Тази община има силен спад в развитието си от 33 ранг за 1993г., след което отива на 71 ранг за периода 1994-1996г., а за следващите периоди започва да заема съответно по-предни позиции – 67, 52, 56, 52.

Община Рудозем от 48 позиция в страната следващите периоди „изпада” в социално - икономическото си развитие и непрекъснато се колебае, като заема 107, 131, 102, 194, 104 ранг.

Община Мадан за 1993г. заема ранг 77, следващите четири периода развитието ѝ се характеризира със силен спад до 228-ми ранг за периода 2000-

2002г. За последния период обаче започва възходящо социално-икономическо развитие, като заема ранг 164, въпреки всичко много по-задна позиция от 1993г.

Община Златоград през 1993г. заема 117 позиция. Останалите четири периода социално-икономическото му развитие се колебае надолу, нагоре /151, 133, 148, 175/, като за последния изследван период заема 89 позиция от общо 265, т.е. започва едно излизане от кризата и приближаване развитието ѝ към средното за страната.

Община Девин от 128 ранг през 1993г. се колебае надолу, нагоре, през следващите четири периода, като заема съответно ранг 150, 117, 130, 155. През последния период 2002- 2005г. заема вече 130 ранг. Тези колебания изискват по-целенасочена политика за постигане на устойчивост.

Община Борино през първия изследван период е на 158 място. Последващите периоди пада много надолу 243 място, след което поредни два периода се изкачва в ранг 194, 187, пада на 214 позиция и за 2002-2005г. отново отскача в своето социално икономическо развитие на 158 място от общо 265 общини. Много задна позиция, но не е от силно изоставащите общини.

Община Доспат през 1993г. заема ранг 165. От следващите периоди първия е на спад в развитието /215 ранг/, след което се покачва всеки следващ период в по-добра позиция /164, 146, 141/, докато през последния период заема вече 110 място.

Община Неделино от ранг 182 през 1993г. понастоящем заема 236 място от общо 265 общини. През останалите периоди се колебае в своето развитие /245, 243, 252, 257 ранг/. Изостава в сравнение с първия период, но за последния период отбелязва слабо развитие, изкачване с 21 позиции нагоре.

Община Баните заема 207 място при първото изследване от 256 общини в своето социално-икономическо развитие. Следващият период следва спад на 228

позиция, след което последователни два периода има развитие и подобрява позициите си съответно 173 и 152. После

следващите два периода включително последния има упадък в развитието си, като заема ранг 163 и 227.

Таблица. 3. Ранжиране на районите за целенасочено въздействие в област Смолян

Община	1993г.		1994-1996г.		1996-1998г.		1998-2000г.		2000-2002г.		2003-2005г.	
	Ранг	Интегрирана оценка	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода	Ранг	Средна трансф интегр оценка за периода
Баните	207	0,9309	228	0,8979	173	0,8668	152	0,8223	163	0,7565	227	0,7962
Борино	158	0,9115	243	0,9011	194	0,8792	187	0,8552	214	0,8045	158	0,6972
Девин	128	0,9026	150	0,8588	117	0,8274	130	0,8158	155	0,7544	130	0,6551
Доспат	165	0,9131	215	0,8923	164	0,8583	146	0,8263	141	0,7375	110	0,6169
Златоград	117	0,8973	151	0,8592	133	0,8365	148	0,8282	175	0,7619	89	0,5893
Мадан	77	0,8805	119	0,8489	137	0,8400	171	0,8465	228	0,8251	164	0,7032
Неделино	182	0,9188	245	0,9200	243	0,9179	252	0,9161	257	0,8902	236	0,8117
Рудозем	48	0,8631	107	0,8479	131	0,8353	102	0,7864	194	0,7848	104	0,6066
Смолян	33	0,8564	71	0,8228	67	0,7865	52	0,7454	56	0,6302	52	0,5051
Чепеларе	28	0,8534	75	0,8253	59	0,7784	42	0,7213	42	0,6062	23	0,4190
средно	49	0,8638	39	0,8053	46	0,7687	34	0,6985	41	0,6058	35	0,4612

Източник: Изследвания на Икономически институт на БАН

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направения преглед на социално-икономическото развитие на общините в област Благоевград, Смолян и Североизточния район се илюстрира колко много тези общини се различават по своя характер и своето развитие, по процесите които протичат в тях. Всяка община носи своя белег, своята идентичност и така "напъхана" в общата категория изостанали планински райони с разграничаване – допълване с друг вид район за целенасочено развитие едва ли би помогнало за нейното бъдещо развитие. Резултатите показват още, че определени за изостанали планински райони могат да се намират над средното за страната равнище на социално-икономическо развитие, което говори за несъвършенство в Закона за регионално развитие, в частта на чл.7 /промяна в ДВ, бр.32 от 12.04.2005г./.

На фона на примера за Благоевградска област, на районите за целенасочено въздействие в областта и по специално на примера за районите за растеж се оказва, че един комбиниран подход би допринесъл за по-прецизното определяне на тези райони, както и за

формулирането на навизията, стратегическите цели, и мерките за тяхното развитие.

Социално-икономическите различия между общините в страната се изследват като многомерни обекти и се сравняват спрямо фиктивна община. Този подход допринася за сравняемост между общините и сравняемост на общината или района за целенасочено въздействие със самия себе си във времето като статус.

Показателите отговарящи поотделно на две трети от посочените показатели по които се определят районите за целенасочено въздействие, предоставят една „застинала картина“. Комбинирането на тази картина със състояние в динамика обогатява възможностите за по-точно вземане на решения и по-правилно управление на процесите тези райони.

Направеното изследване, анализиране, диагностициране и научно обяснение на социално-икономическите процеси в развитието на общините, областите и районите за планиране на България е с безпорна актуалност и неотложна необходимост, като коректив

за управленските практики на национално, регионално, областно и местно равнище

Би било полезно през следващите години да се направи връзка и с категоризацията на административно-териториалните и териториални единици в България.

Много полезно е отграничаването на три групи общини – развити, средно развити и изоставачи. Доразвита и усъвършенствана тази групировка би могла перфектно да замести предложената в Закона за регионално развитие класификация на районите за целенасочено въздействие, при която показателите са значително по-малко и не разрешава сравняемост по своята същност.

Би се спечелило ако цялата статистическа информация – резултати се картографират с коетоясно ще се очертаят съществуващите и бъдещи териториални различия в социално-икономическото и екологично развитие на общините в България.

ЗРР работи с по-бедна палитра от показатели за определянето на районите за целенасочено въздействие. Използваната в проекта методиката отчита 17 показателя и разрешава определянето на видове общини, извеждането на оценки за бъдещо развитие, очертава аспекти и тенденции в развитието, по-които конкретната ТЕИма по-добри позиции или изостава. Резултатите от този проект могат да се използват като коректив при определянето на районите за целенасочено въздействие.

Методиката може да бъде допълнена например с типологичен анализ и по този начин да служи на Закона за регионално развитие (ЗРР), според който даден район за целенасочено въздействие се определя при изпълнение на 2/3 от заложените критерии (от 6 до 9 показателя). Заложеният в ЗРР подход не позволява сравнимост и извеждане на типичните и специфичните качества на тези райони за целенасочено

въздействие, както това се постига с предложената методика в настоящата разработка. Такива резултати дават шанс за правилното определяне на районите за целенасочено развитие.

Спецификата на местоположението на всяка община трябва да се използва най-рационално за просперитета на тази територия.

Системата за пространствено планиране и контрол на изграждане система на финансиране, интегрираща различните източници, система на икономическо стимулиране, система на защита на ценностите, материални и нематериални, система на цялостно управление и координация на всички нива, система на единен маркетинг на родопския регион и др. Чрез тази съвкупност от системи трябва да се формират и детайлирани режими на пространствено управление, интегрирано управление на привличаните средства за оптимално използване на средствата, привличани от ЕС, за натрупване на ефекта чрез съчетаване на инвестиционните инициативи, за целенасочена политика по привличане на стратегически инвеститори, за развитие на публично - частното партньорство на всички нива, за екологически ориентирано развитие на средата, за съхраняване на духовната уникалност на всеки район като най-важна, основна съществена характеристика, определяща устойчивата притегателна сила на региона в национален, европейски и световен мащаб [Шишманова, 2007].

Заявената със ЗРР политика на районите за целенасочено въздействие вече не трябва да очакват средства специално за тях. Такава политика няма да се реализира в България. Това означава, че общините няма да получат допълнителна помощ. Всички публични ресурси се акумулират, за да се осигури национално съфинансиране по съответните секторни оперативни програми. Развитието на дадена територия може да бъде реализирано в

рамките на регионалната оперативна програма, където напр. за Южен централен район първият приоритет е повишаване на конкурентноспособността на икономиката и инвестиции в икономика базирана на знанието [Шишманова, 2007].

Може да се обобщи, че е необходима много гъвкава политика за развитието на всеки район за целенасочено въздействие. Необходимо е да се използват такива механизми с които да се отчита точното състояние на всеки регион, да се изяви тяхната идентичност, да се изведат техните приоритети и да се засили хоризонталната интеграция – интеграцията между общините при

тяхното програмиране и реализиране на предвидените операции.

Тук трябва да се заяви силната воля за спазване на йерархията в териториалното планиране и неактуализиране на горното равнище - Общи устройствени планове /ОУП/ с подробни устройствени планове /ПУП/, които понякога изменят цялата философия на ОУП.

Това може да става само при доказана необходимости детайлизиране на горното равнище. Необходими са районни устройствени схеми, които да са обвързани с областните стратегии 2007 – 2013.

ЛИТЕРАТУРА

ЗАКОН за регионалното развитие, Обн., ДВ, бр. 14 от 20.02.2004 г.; изм. и доп., бр. 32, бр 8/2005 г., доп. ДВ бр. 24/2006 г.

План за развитие на Североизточния район за планиране (2007 - 2013), 2006, МРРБ

План за развитие на Югозападния район за планиране (2007 - 2013), 2006, МРРБ

План за развитие на Южен централен район за планиране (2007 - 2013), 2006, МРРБ

Шишманова, М.1995, Проблеми на слаборазвитите общини, Икономически живот, С., бр.31.

Шишманова, М. 2005, Селските райони - политика и управление - Научна конференция с международно участие – Благоевград, ЮЗУ "Н. Рилски", Природо - математически факултет, Благоевград, ЮЗУ "Н. Рилски", р.328 – 336

Шишманова, М.. 2007, Регионално развитие, регионална политика и устройствено развитие на планинските райони, Втора балканска научнопрактическа конференция Природният потенциал и устойчивото развитие на планинските райони", Географски институт БАН

Янкова, Н., Шопов Г., Чкорев Н., Иванов Ст., Кирилова И., Искренова И., 2007 Мониторинг на социално-икономическите и екологични различия на общинитена Р България за периода 2003-2005г. Икономически институт,

Shishmanova, M Status and prospects for Bulgarian rural regions, 2006, Scientific symposium with international participation "RURAL AEAS IN THE MODERN DEVELOPMENT CONDITIONS", University "St.Cyril and Metodius"- Skopje, Faculty of Natural Sciences and Matematics, Institute for Geografy, Ohrid, Proceedings, Tome I p. 387-402

-Shishmanova, M, Methodological approach to identifications of the rural regions in Bulgaria, 2006, Scientific symposium with international participation "RURAL AEAS IN THE MODERN DEVELOPMENT CONDITIONS", University "St.Cyril and Metodius"- Skopje, Faculty of Natural Sciences and Matematics, Institute for Geografy, Ohrid, Proceedings, Tome I, Ohrid, p. 179 - 196

Shishmanova, M, Sustainable development, risk and competitiveness of the economic growth regions, 2007, International Shientific Conference "Global Changes and Problems –Theory and Practice" University of Sofia "St. Kliment Ohridski", Faculty of Geology and Geography, Sofia, /под печат/